

Боряна Трендафилова

Боряна Трендафилова е Магистър по „Финанси и банково дело“ от УНСС – София. Хоноруван асистент в Международно висше бизнес училище – Ботевград. Научните ѝ интереси са в областта на банковото дело, бизнес и финансовия анализ на предприятието, капиталовите пазари.

Боряна Трендафилова

АСПЕКТИ НА СЪВРЕМЕННАТА СВЕТОВНА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА

Увод

Всяка социално-икономическа система проявява динамична устойчивост. Тя се стреми към стабилност, въпреки че ефектите на диалектиката предполагат непрекъснати трансформации. Настъпва криза, която преминава в растеж, постигане на връх, последван от спад и нова криза.

В състояние на криза в икономиката стопанският климат се влошава, което се съпровожда от спад в производството, затруднена реализация на произведената продукция, неплатежоспособност и фалит на предприятия, нараства безработицата и се нарушава жизненият стандарт на населението. Активизира се държавната намеса в икономическата и социалната сфера. Кризата представлява ключов елемент на икономическия цикъл. Тя създава импулс за разрешаване на акумулирани противоречия. Кризисната реализация предпоставя бъдещия растеж и началото на следващия стопански цикъл. В тази връзка актуалността на настоящото изследване се явява израз на възможността за прогностично анализиране, базирано на знанията за същността, особеностите и проявленията на съвременната криза.

1. Характеристика и класификация на икономическите кризи

1.1. Понятие

Понятието „криза“ произхожда от старогръцката дума „κρίσις“ - „мнение, оценка“ (пр. „критичен анализ“) и едва по-късно придобива значението

„изостряне“. Терминът намира нееднакви трактовки в различните научни дисциплини – в медицината с него се означава решаващ за пациента момент от протичане на заболяването, във военното дело – ситуация, при която настъпва развръзка или окончателно развитие на съществуващи обстоятелства, в икономиката – нежелан и крайно неблагоприятен етап в динамиката на капиталовите отношения.

По-ранните икономически течения описват икономическия цикъл като модел на подем и спад, като второто се предизвиква от настъпването на един повратен момент: криза¹.

Разработената в началото на века харвардска схема на цикличността в икономиката разглежда следните 5 фази: Depression – Recovery – Prosperity - Financial Strain - Industrial Crisis². Това определение обаче не отчита многото различни модели и стадии на развитие и функциониране на икономиката. Това е и една от причините класическото определение за криза да бъде конкретизирано с термина „икономическа криза“. Тя няма единно определение, възприето от икономическата теория и различните икономически школи и течения дават различни трактовки. Според Махлуп (Machlup, Fritz, 1934) за икономическа криза може да се говори, когато „възникне нежелано състояние на икономическите отношения, непоносимо критично състояние на големи слоеве от населението и производствените отрасли на икономиката. Сомбарт (Sombart, Werner, 1904) определя икономическата криза като „икономическо негативно явление, при което масово възникват заплахи за икономическия живот“

По-късно според Марксистката теория за кризите капиталистическата икономика постоянно е белязана от настъпването на кризи, които се обясняват чрез теорията за цикличността на кризите.

Едно по-съвременно определение на понятието криза дава Борисов, А. Б.³ - „рязко влошаване на икономическото състояние на страната, проявяващо се в значителен спад на производството, нарушаване на съществуващите производствени връзки, фалит на предприятия, ръст на безработицата и в крайна сметка – намаляване на жизненото равнище и благосъстоянието на населението“.

Същността на икономическата криза се проявява в свърхпроизводството на стоки по отношение на съвкупното търсене, нарушаване на условията на възпроизводството на обществения капитал, масови фалити на фирми, увеличаване на безработица и други социално-икономически катаклизми.

От гледна точка на икономическата теория икономическият спад (рецесия) не означава непременно криза. При действителна икономическа криза се наблюдава намаляване обема на продажбите, свиване на производството, нерентабилност на инвестициите и като краен резултат масови съкращения, фалити и безработица.

Съвременната икономическа теория намира причините за ендогенните (вътрешни) икономически кризи във взаимодействието на различни компоненти, като влиянието на монетарните фактори е с особена тежест. Чрез интензивни икономи-

¹ Хаберлер, Готфрид (Gottfried Haberler). Според неговата теория (1937 г.) икономическият цикъл се състои от Експанзия (просперитет) и Свиване (депресия), като последното се предизвиква от Криза.

² Harvard Institute. Economic Cycle, (Konjunktur u. Krisen, 1929) 5th edn Staatslexicon by Sacher) Също: Lewis, V. and Churchill, N. (1983). The five stages of small business growth. Harvard business review, 61(3), pp.30--50.

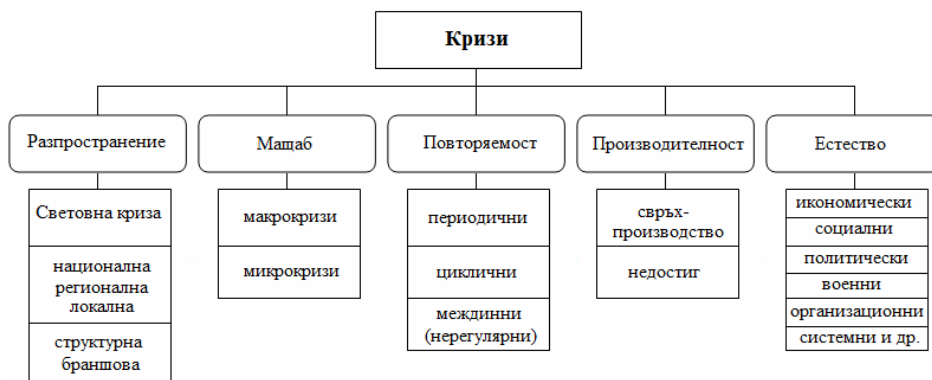
³ Борисов, Б. А. Большой экономический словарь / Б. А. Борисов. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Книжный мир, 2010. — 860 с.

чески изследвания, конкретна политика на централните банки, целесъобразна намеса на държавата и международно сътрудничество биха могли да се намалят последиците от острите икономически кризи, както и да се предотврати възникването им, където това е възможно.

1.2. Класификация на кризите

Кризите са различни предвид своето естество, причини и следствия. За по-ефективното им изследване е необходимо да се въведе определена систематизация, за да бъдат по-добре разбрани и изучени техните проявления.

В настоящата работа приоритетно ще бъдат разгледани три от съществуващите критерии за класификация – разпространение (обхват), повторяемост (регулярност) и ефект върху производителността. (фиг 1)

Фигура 1

Според разпространението си кризите биват:

Глобално значими, всеобщи кризи - Световна икономическа криза. Те оказват влияние върху всяка държава в отделни отрасли и сфери на дейност или засягат световната икономика като цяло.

Криза в границите на дадена държава – Национална икономическа криза (пр. „Гръцката дългова криза“).

Криза на даден отрасъл или бранш – Структурна (частична) криза. В тази категория се наблюдават различни проявления на кризата предвид съответните пазари, предприятия, банки. Частичните кризи са съпроводени със спад на икономическата активност в рамките на значимите сфери на дейност, по-специално в паричното обръщение, валутните и фондови пазари, банковата система. Отрасловата криза предизвиква изменение на структурата и обема на даденото производство и нарушаване обмена на даден бранш с останалите икономически отрасли. Структурните кризи са свързани с появата на междуотраслови диспропорции и се характеризират с едностранно или свръхинтензивно развитие на едни отрасли за сметка на други, влошаване на определени производства, както и с неефективно усвояване на ресурси. Те предизвикват относително дълготрайни последици и затова изискват по-продължителни периоди за решения и адаптация на производството.

Добър пример за структурна криза е финансовата, въпреки че може както бъде ограничена в рамките на една отделна страна, така и да има глобални измерения. Финансовата криза е проблем на държавата, изразяващ се в бюджетен дефицит, при който държавните разходи многократно надвишават приходите. Крайна форма на

такава криза е неплатежоспособността на държавата, т. е. невъзможността да се покриват плащанията по външни заеми. В исторически план такава спиране на държавните плащания е имало по време на Световната икономическа криза 1929 – 33 г. когато Германия, Франция, Англия и Италия временно прекратяват плащанията по външния си дълг, а САЩ ги отсрочват с една година.

Финансово-кредитната криза е друг проблем на парично-кредитната система. Наблюдава се рязко свиване на търговските и банковите кредити, масово теглене на влогове и банкови фалити, спад в курсовете на ценните книжа и снижаване на банковите лихвени проценти.

Валутната криза се изразява в обезценяване на националната валута на отделните страни, недостиг на чужди („твърди“) валути, изчерпване на валутните резерви в банките и силно спадане на валутните курсове.

Борсова криза – спад в стойността на ценните книжа, намаляване на емитираните количества и забавяне или спиране дейността на фондовата борса.

Конвергентните кризи в икономиката обхващат различни, но намиращи се във връзка сфери, като въздействието е върху общите им елементи. Поради взаимодействието на свързаните отрасли тези кризи са в състояние да се усилват и да прерастват в т. нар. системни кризи, които обхващат икономиката като цяло и водят до изменение на макроикономическите показатели. Конвергентните кризи могат да съществуват изолирано, което се отразява в намаляване на качеството на отделните подсистеми, но не и във влошаване на макроикономическите показатели като цяло.

Предвид повторемостта си кризите биват:

Периодични кризи. Те се появяват през определени периоди, като появата им може да бъде предвидена с относителна точност. Подобни са сезонните кризи, които се обуславят от въздействието на природно-климатични фактори и предизвикват нарушаване хода на съществуващите икономически механизми. В тази връзка особено показателен случай са селскостопанските кризи. Същите се характеризират със спад на добивите от селскостопанска дейност и по правило се предизвикват от природни фактори в съчетание с техническа изостаналост, недобра организация на производствения процес и земеползването. Селскостопанските кризи са с различна продължителност и са нециклични.

Циклични кризи – регулярно повтарящи се кризи, характеризиращи се с намаляване на производството, спад в стопанската дейност и предхождащи нов икономически цикъл. Под „цикличност“ се разбира повторемост на неравновесията в икономическата система, които най-общо водят до спад. Кейнсианската теория посочва, че кризите са характерни част от икономическия цикъл и дава определение, че кризите са внезапни и по правило резки смени на тенденциите за растеж с тенденции за намаляване, докато обратния процес не се отличава с рязкост. Тези смени са съпроводени с изостряне на противоречията в социално-икономическите системи, което може да застраши тяхното съществуване.

Междинни кризи – това са случайно възникващи, изолирани и нерегулярни спадове в производството, които временно прекъсват процесите на икономически подем. За разлика от цикличните кризи, те не бележат началото на нов цикъл, имат локален характер, не се задълбочават и са краткотрайни.

Според влиянието върху производителността, кризите се разделят на два вида: на свръхпроизводство и на недостиг на производство. При кризите на свръхпроизводство на пазара постъпват излишни количества, които не отговарят на търговското търсене, в резултат на което следва понижаване на цените и спад на производството, което пък от своя страна води до намаляване на заетостта и свиване на

покупателната способност. При недостатъчната производителност пазарът изпитва остър недостиг на продукти, въпреки платежоспособното търсене. Икономическата теория посочва, че кризата на недостатъчното производство обикновено съпътства военни, следвоенни периоди както и големи социално-политически катаклизми. Смята се, че нейните последици са като цяло по-тежки и изискват по-големи периоди за възстановяване на икономиката.

2. Световната икономическа криза 2007 – 2010 г.

Тази икономическа криза се характеризира с безпрецедентно по мащабите си разпространение. Тя предизвиква остри сътресения в световната пазарна система и негативните ѝ социални и икономически последици се усещат и до днес.

2.1. Особенности и предпоставки за възникване

Новият етап в развитието на пазарната икономика, разширяващата се обща информационна среда и глобализацията като феномен, дефинират особеностите на съвременната световна икономическа криза.

При анализа на причините за възникване редица изследователи посочват като основен фактор различната динамика в развитието на съставните компоненти на световния капитал. Ускоряването и задълбочаването на диспропорционалността може да бъде илюстриран чрез примера на седемте индустриално най-силно развити страни от групата на Г-7⁴.

Обща характеристика на възпроизводството на социалния капитал е че неговото натрупване под формата на средства надхвърля реалния (материален) капитал. Тази тенденция се заражда още в ранните фази в развитието на икономика, основана на капитала и се засилва в края XX и началото на XXI век. В периода 1996 – 2007 г. прирастът на заемния капитал в сравнение с реалния нараства с 74% в САЩ и с 65% в страните от ЕС. Тези тенденции още тогава пораждат безпокойство у икономическите анализатори и редица от тях предричат зараждането на финансова криза. В крайна сметка нейната поява не е неочаквано събитие и прогнозите на световно признати финансови експерти като Уорън Бъфет (Warren Buffett) или Джордж Сорос (George Soros) намират реално потвърждение в световния срив, започнал от американските пазари.

Финансовата глобализация не е плавен процес и разпределението на активите е неравномерно. Най-големите притежатели са САЩ с близо половината (48.4%) от общия размер на активите на Г-7, Япония с 15,4%, Германия - 10.5% и Великобритания с 10.4%.

Нуждите на реалната икономика от заеман капитал обективно се ограничават от размера на капиталовите активи и от начините за обслужване на оборотния капитал, а също и от различните в периодите на обръщение. Поради тази причина при натрупване на заеман капитал той започва да се употребява и извън сферата на стокото производство и обръщение. През 2007 г. сред страните от Г-7 делът на заемния капитал, функциониращ извън реалната икономика достига 53% (САЩ - 60%, Великобритания - 59%, Япония – 54%). Същият капитал намира приложение в операциите на фондовите и валутните борси, и при финансирането на бюджетен дефицит.

Особеност на тази част от капитала е отделянето му от обръщението на реалния капитал. - до 90% от операциите на фондовите и валутни пазари имат спеку-

⁴ Група на седемте „Г-7“ са седемте икономически най-силно развити държави – ФРГ, Франция, Великобритания, Италия, САЩ, Канада, и Япония, които заедно съставляват 65% от световния БВП

лативен характер и само 10 до 15% са пряко свързани с функционирането на реалната икономика.

Тъй като операциите извън реалната икономика, особено борсовите, носят голяма доходност, банки и други финансови институции използват все по-голяма част от своя капитал за тяхното кредитиране и финансиране. Съобразно тези условия осреднената котировка на ценни книжа, търгувани на фондовата борса се покачва от 10 на 30% в САЩ, за периода 1995 – 2007 г., а обемът на фондовия пазар достига 18,5 трилиона долара (135% от БВП), при 136 милиарда (13,1% БВП) през 1970 г. В резултат на това спекулативните сделки достигат изключително големи обеми, което създава условията за възникване на т. нар. „финансови балони“⁵, състояние при което търговската цена на стоки или активи (недвижими имоти, ценни книжа) многократно надвишава тяхната реална стойност.

2.2. Влияние на кризата върху САЩ

През 2007 г. капитализацията на фондовия пазар в САЩ достига 65,5 трилиона долара, което надхвърля с 4,5 пъти БВП на страната. Общият дълг на американските кредитни пазари надхвърля 360% от БВП, спрямо 140% през 1970 г. Операциите с деривати, предимно фючърси, покупките на чуждестранна валута и държавни облигации достигат до 1200 трилиона долара (\$ 1.200.000.000.000) през 2007 г., което надвишава с 48 пъти реалните материални активи на САЩ. Г. Кипнер описва тези процеси като начин за натрупване на капитал, при който печалбата се осъществява чрез финансови канали, вместо чрез търговия или производство на стоки.⁶

Фигура 2. Изменение на нивата на дълг и финансови приходи в САЩ за периода 1951 – 2005 г.

Източник: Peak Watch

В горната таблица (фиг. 2) може ясно да се проследи нарастването на задлъжнялостта в икономиката. При ниските нива на дълга финансовите приходи се

⁵ Финансов балон, от англ. *financial bubble*. В литературата се среща още като *speculative bubble*, *economic bubble*, *market bubble*, *price bubble*, или *speculative mania*.

⁶ Грета Кипнер (Kipner, Greta R.) - *The Financialization of the American Economy*, *Socio-Economic Review*, May 2005, с. 181 "...financialization as a pattern of accumulation in which profit-making occurs increasingly through financial channels rather than through trade and commodity production."

запазват относително постоянни (1950 – 1980 г.) и като дял от БВП са приблизително 1%. Това коренно започва да се изменя от 1980 и достига връх с настъпването на икономическата криза. Финансовият сектор в САЩ надхвърля маржа на печалбите си при положение, че повечето американци от средната класа започват да теглят кредити и да затъват в дългове, за да финансират обичайния си начин на живот. Въпреки това през следващите 2 десетилетия (1980 – 2000) средната класа започва да се топи и много домакинства живеят на кредит, поддържайки стандарт, който не могат да си позволят. Според икономически изследователи в същия този период най-силно представеният в банковия сектор 1% засилва своите позиции.

Структурните промени във функциониращия капитал се ускоряват с ямайската валутна реформа от 1970 година, съпътствана от дерегулацията на финансовите пазари и банковите системи, първоначално само в Съединените щати, а от 1980 г. и в Европа и Азия. Без нужното регулиране неолибералният модел на развитие създава условия за масови спекулации, некоректни сделки и престъпни операции. Тази практика създава предпоставките за възникването на "кредитния балон", който неминуемо щеше да се „спука“, а фирмите да се декапитализират.

На следващо място новите условия водят до значителни промени в динамиката на растеж в икономическия цикъл – фазата на кризисно свиване на производството е заменена от по-бавен растеж. В развитите страни през периода 1975 - 81 г. производителността започва да намалява под нивата, достигнати по-рано, и се отбелязва спад в нетните обеми на произведената продукция и нетните печалби.

Въпреки това, промените, настъпили в резултат от общото действие на държавните методи за регулиране и пазарните механизми, и водещи до ускоряване темповете на растеж, първоначално биват тълкувани като показатели за по-високата ефективност на пазарните механизми. Те стават аргумент в средите на крупния капитал и отразяват неговото искане за намаляване на държавната намеса на пазара. В следствие на тези течения неолибералният модел постепенно измества държавната регулация. Говори се за „невидимата ръка“ на свободния пазар и саморегулация чрез силите на търсене и предлагане. Всъщност промяната на модела се състои не толкова в повишаване ефективността на свободните пазарни механизми, а в прехвърлянето на регулативните функции от държавата към корпоративното управление, което особено ясно личи в развитието на маркетинговата система и търговските сделки. Това разбира се в никакъв случай не означава абсолютен отказ от държавна икономическа регулация. Налагат се значителни промени. Ускореното натрупване на заеман капитал изменя съотношението между търсене и предлагане на пазара на кредити, което неизбежно води до намаляване на лихвения процент при заемите. Понижава се ефективността на кредитното регулиране, засилва се значението и ролята на бюджетните методи за регулиране на икономиката. Относителният дял на публичните финанси в БВП нараства значително, достигайки 37 – 42% в САЩ и Япония и 48 -52% в икономиките от Западна Европа.

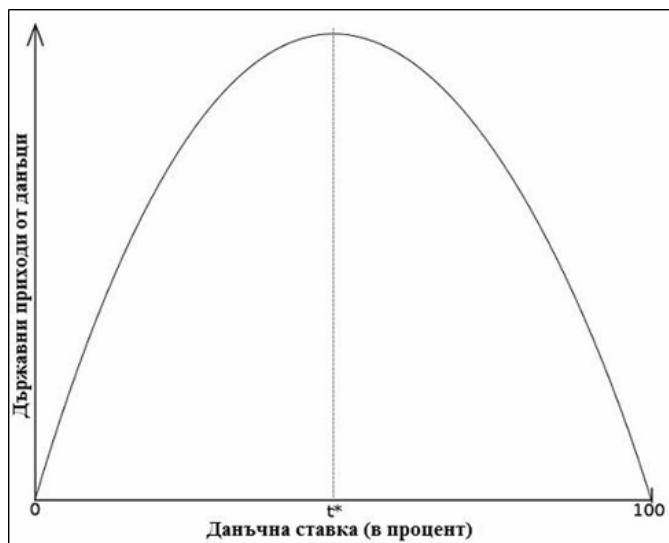
Неолибералният модел засилва ролята на пазарните механизми. Практиката на пазарната икономика обаче показва, че ефективността им е ограничена поради противоречията в динамиката на пазарното търсене, разпределението на доходите, производството и продажбите. Неолибералният модел, важна част от който са монетаризма и теорията на предлагането, се фокусира върху снижаване на социалните разходи, намаляване на инфлацията и на данъците върху капитала с цел растеж на инвестициите. В резултат на това, мерките даващи предимство на предлагането, водят до влошаване на икономическото неравенство в САЩ по време на администра-

цията на Рейгън (1981 – 1988). Във връзка с наложения по негово време модел дори възниква терминът „рейгъномика“⁷. Рейгъномиката до днес е обект на дискусии. Критиците аргументират, че тази политика натоварва по-бедните обществени слоеве в полза на най-богатите 2% от населението на САЩ. Съкратени са редица социални програми. Рейгъномиката се базира на икономическите теории на Чикагската школа и икономиста Артур Лафър (Arthur B. Laffer), според който след намаляване на данъците приходите от данъци няма да намалееят, а напротив – ще се увеличат.

Администрацията на Клинтън (1993 – 2000 г.) преразглежда подходите в икономическата политика – вземат се мерки за стабилизиране на бюджета, премахване на бюджетните и данъчни асиметрии, активизиране на социалната политика с цел да се предизвика растеж на производството и повишаване на потребителското търсене. Тази политика действително води до положителен икономически ръст, въпреки колебанията в темпа на растеж.

Идването на власт на президента Джордж. У. Буш⁸ отбелязва завръщане към неолиберализма, чието виждане е, че пазара и неговите механизми са в състояние сами да се справят с възникващи икономически трудности и противоречия. В съответствие с тезите на концепцията за Икономика на предлагането, данъците върху капитала се намаляват. Темпът на нарастване на потребителските разходи намалява от 6,2% през 2005 г. до 2,6% през 2007 г., а безработицата се увеличава. В крайна сметка мерките, насочени към даване приоритет на предлагането водят до изостряне на съществуващото още от времето на Рейгън икономическо неравенство.

В рамките на една календарна година – от октомври 2007 до септември 2008 г., корпорациите в САЩ губят 20% от своята пазарна стойност, а финансовият сектор - 33%

Фигура 3. Крива на Лафър

⁷ Рейгъномика, англ. Reaganomics (от „Reagan“ и „economics“, англ. Икономика).

⁸ Джордж Уокър Буш (англ. George Walker Bush) — републиканец, 43-ти президент на САЩ (2001—2009 г.). Син на 41-я президент на САЩ Джордж Буш

При увеличаване на данъчната ставка приходите на държавата от данъци нарастват, но само до определен момент. Всяко следващо покачване на данъчната тежест води до намаляване на приходите. При t^ данъчната ставка е оптимална (най-голям приход за хазната), при t_0 (нулева данъчна ставка) и t_{100} (данък 100%) приходите от данъци са равни на нула.*

На задълбочаващата се криза в САЩ капиталът реагира чрез разширяване на възможностите за реализация, като например предлагането на потребителски и ипотечни кредити срещу бъдещи доходи на кредитополучателя, което обаче само изостря проблемите на пазара в дългосрочен план. Това развитие на икономическата ситуация се благоприятства от липсата на ефективни механизми за държавна регулация върху риска в кредитните и банкови институции. Популяризирането на потребителските и ипотечните кредити само забавя без да предотврати разгръщането на кризата.

Потребителския кредит увеличава текущото търсене за сметка на бъдещите доходи на клиентите. Размерите му бързо нарастват, но в много случаи се отпуска без необходимото обезпечение. През 2007 г. дългът (просрочените задължения) по такива високорискови кредити надхвърля 13,4 трилиона долара, докато през 2002 г. е бил към 5,3 трилиона, и по този начин достига 96% от БВП (при 53% през 2002 г.).

Бързо се увеличава ръстът и на ипотечните кредити чрез емисиите на ипотечни облигации, като nerядко кредити се отпускат на безработни и лица без постоянен доход. Като резултат обемът на ипотечните кредити надхвърля 110% от БВП (15,4 милиарда долара) през 2007 г. С отчитане дела на корпоративния сектор (около 90% от БВП или 12,4 трилиона долара) размерът на възможните "финансови мехури" надхвърля 40 трилиона долара, което представлява почти 300% от БВП.

Ситуацията се изостря и от несъответствието между пазарното търсене и производството. В резултат на всичко изброено се достига до избухването на кризата. Особеността ѝ се състои в това, че тя започва от финансовия сектор, а след това прераства в обща икономическа криза. Основният проблем произтича от разминаването между търсенето и предлагането, придружавано от спад в инвестициите, приходите, покупателната способност на потребителите и увеличаващата се безработица. Това се обуславя от факта, че естественият кръгооборот на капитала в реалния сектор на икономиката е неразделна част от функционирането на кредитно-банковата система, финансирането на основния и оборотния капитал, платежните и кредитните операции, натрупването на капитал и междусекторно разпределение на кредитни ресурси.

Друга особеност на кризата е нейният глобален характер, като следствие от развитието на информационните технологии и глобализацията на световната икономика. Икономическите процеси се придружават от развитие на комуникационната инфраструктура („информатизация и дигитализация“) първоначално в национален, а след това и в глобален мащаб. Еволюцията на информационните и комуникационните системи е важен фактор в процесите на глобализация. Тя способства динамиката на факторите на производство в рамките на световната икономика (стоки, капитали, технологии, информация, работна сила, услуги, включително мениджмънт, подготовка на кадри и научно-практически изследвания).

Тази нова система представлява съвременната версия на международно разделение на труда. Икономическата глобализация се проявява най-вече чрез функционирането на световните финансови пазари, транснационалния капитал и комуникацията между различни регионални структури. Това се съпровожда от доближаване и дори синхронизация в цикличното развитие на националните икономики, което

обаче в същото време и усложнява прилагането на мерки за справяне с кризата.

Функционирането на глобалните информационни системи ускорява развитието на производствените, банково-кредитни, счетоводни, фондови, валутни, търговски, дистрибуторски и маркетингови системи. Следствие е формирането на глобалния финансов пазар, а заедно с него и на системи за производство и като следствие – световни икономически цикли.

При тези условия системата на международното разделение на труда претърпява значителни промени, увеличава се икономическата взаимозависимост между държавите, тъй като те участват в една обща система на световни икономически отношения.

Увеличава се ролята на външните фактори в икономическото развитие, което може да бъде проследено в динамиката на международната търговия като дял от в световния БВП:

Година	Международна търговия като % от БВП (световен)
1900	6%,
1950	12%,
2000	30,5%
2007	41,6%

От голямо значение за процесите на глобализация е развитието на транспорта и комуникациите.

В структурата на световната икономика особена роля имат транснационалните банки и корпорации, а международната търговска дейност е пряко свързана с развитието на информационни, кооперативни, производствени, технологични и търговски връзки в световен мащаб. Това е предпоставка, която води както до изграждането на световна финансова система, така и до специализацията в отделните отрасли, в това число и до възникването на аутсорсинга⁹ като ново явление в глобалната икономика. Транснационалните банки и компании способстват тези процеси, като оценката е че над 40% от оборота на финансови средства на страните от G-7 се извършва на чужди финансови пазари. В същото време значителна част от тези средства са т.нар. „горещи пари“¹⁰, тоест краткосрочен спекулативен капитал. Глобализацията на финансовите пазари изпреварва многократно същия процес в сферите на производство и международен търговски обмен.

Процесите на глобализация могат да се проследят ясно в развитието на транснационалните корпорации - през 1960 г. на тях се пада едва 14,1% от световния БВП, докато през 2007 г. делът вече надхвърля 40%. През 1968 г. съществуват 7300 транснационални корпорации с 27 300 клона, а през 2006 г. - 78 000 корпорации с 780 000 клона. Според данните за 2006 г. на транснационалните корпорации се падат 50% от световния търговски обмен, 84% от преките чуждестранни инвестиции, 95% от патентите и лицензите, 27% от работната сила и др. Постепенно те завоюват челните позиции във всички области на световната икономика и са представени

⁹ Аутсорсинг, от англ. **outsourcing (outer-source-using)** - форма на организация, при която по силата на договор едно предприятие предоставя дадени свои производствени функции или бизнес процеси, или само части от тях на друго, с цел намаляване на разходите.

¹⁰ Горещи пари, от англ. **hot money** – изнесен зад граница капитал, поради опасения за неговата обезценка; спекулативен чуждестранен капитал

навсякъде. Над 40% от международните стокови потоци се осъществяват от транснационалните корпорации, от които 35% на базата на специализация и кооперация.

Процесът на глобализация е тясно свързан и с тенденциите на регионализация. В началото на XXI век съществуват повече от 40 регионални сдружения, като особен представител е Европейският съюз с дял в световния БВП 21,3%, срещу 20,5% на Съединените щати.

Въпреки това, следва да се отбележат и някои сериозни недостатъци на глобализацията. Най-бедните сред развиващите се страни не са в състояние да участват ефективно в глобалните икономически процеси, а кризата в развитите страни неизбежно допълнително се отразява на икономиката им, по-специално чрез свиване търсенето за техния износ и намаляване на притока на външни източници на финансиране.

Икономиката бива засегната и от последиците на т. нар. „революция на мениджмънта“ като промените в системата на корпоративното управление означават увеличаване на автономията на висшите мениджъри. Едно от последствията е по същество безконтролното разходване на средствата за възнагражденията на корпоративния персонал. Огромни заплати на топ мениджърите, бонуси, премии и вътрешни административни разходи намаляват корпоративната ликвидност.

В резултат на финансовата глобализация, САЩ се фокусира над 48% от финансовите активи на Г-7. Неслучайно избухналата през втората половина на 2008 г. криза започва именно от Съединените щати, след което се разпространява в други страни. Кризата се заражда най-напред в сферата на потребителския и ипотечен кредит. Първите, които отбелязват огромни загуби са най-големите ипотечни агенции Freddie Mac (50 милиарда долара) и Fannie Mae (59 милиарда долара). Същевременно те представляват 44% от пазара на ипотечни кредити, т. е. 5,3 трилиона от общо 12 трилиона долара. Инвестиционните банки започват да изчезват – например Bear Stearns е купена от финансовия гигант JP Morgan Chase, фалира инвестиционната банка Lehman Brothers със 158-годишна история и дълг от 613 милиарда долара. Най-голямата инвестиционна банка Merrill Lynch е продадена на търговска банка - Bank of America за 70% от пазарната ѝ стойност. Акциите на Morgan Stanley бързо губят 49% от стойността си (само в рамките на 8 борсови сесии), акциите на Goldman Sachs - 51%. В резултат на това на Уолстрийт (Wall Street) остават само две независими инвестиционни банки. На практика е национализирана най-голямата застрахователна компания American International Group. След това кризата обхваща водещите финансови институции в САЩ, като например: Citigroup, Bank of America, JP Morgan Chase, Wells Fargo и др.

Сътресенията в банковия сектор са придружени от загуба на доверието на заемодателите и клиентите, увеличаване на кредитния риск и други икономически трудности. От сферата на банковото кредитиране кризата се пренася и в производство: пазарното предлагане надвишава търсенето, което започва да пада, съпроводено от масови съкращения в автомобилната промишленост на САЩ. В критично положение се оказват гигантите - General Motors, Ford, Chrysler. Започват масови фалити на фирми.

Целта на антикризисната политика на САЩ е стимулиране на пазарното търсене и оказване на безпрецедентна помощ на едрия бизнес¹¹ - най-големите банки и

¹¹ Тази държавна помощ за най-големите в бизнеса е известна като „bailout“ – отпускане на финансова помощ на компания, която има сериозни финансови затруднения или е изправена пред фалит.

корпорации, които чрез безотговорна финансова политика допринасят за появата на криза. Въпреки това значителен капитал, включително предвиден за антикризисни мерки, продължава да се използва за финансови спекулации. Като резултат започват да се пукат "сапунените мехури", падат до преди това рязко растящите курсове на ценните книги, намалява пазарната капитализация на големи корпорации и банки, подкопавайки тяхната ликвидност. В резултат на увеличаващите се просрочия се натрупват "лоши дългове" и започват фалити.

Тези процеси са придружени от преразпределение на собствеността под формата на поглъщане дори на някои от най-големите банки в САЩ. В продължение на седем месеца - от септември 2008 г. до март 2009 г., индексът Dow Jones в САЩ пада до 34,8%, а Nasdaq - до 38.3%. Спад на кризи в производството се придружава от намаляване на банковите кредити за повишен риск при кредитирането на реалната продукция. Кризисният спад в производството е съпроводен със съкращаване на банковите кредити и увеличаване на риска при кредитиране на реалното производство. Спадът в производството и повишения риск водят до намаляване на инвестициите и до засилено търсенето на вносни стоки.

Спадът в световните цени на петрола и суровините влошава положението на страните износителки, а в страните вносителки положителният ефект се неутрализира от кризисните загуби.

Първоначално антикризисни мерки в САЩ са били разработени при администрацията на Дж. У. Буш (планът Полсън¹²), а след това се доразвиват при президента Б. Обама с нова антикризисна програма, за която американският конгрес отпуска 787 милиарда долара.

Включвайки и остатъкът от средствата по плана Полсън общата сума възлиза на 1,1 трилиона долара. За разлика от водената Дж. У. Буш неомонетаристска политика, моделът в програмата на Обама предвижда стимулиране на потребителското търсене с помощта на данъчни облекчения, предоставяне на средства за борба с безработицата, увеличаване на работните места. Предвижда се значителни средства да бъдат насочени към инвестиции и стабилизиране на банковата система.

Планът Обама предвижда увеличение на данъците върху доходите от капитал и дивиденди (с 15 до 20%), през 2010 г. премахване на данъчните облекчения за най-богатите (т.е. върху доходите на 2,6 милиона души с годишен доход, надхвърлящ 250 хиляди), въвеждане на данък върху печалбите, реализирани в чужбина (т.е. облагане на печалбите на транснационалните банки и корпорации). Тези мерки биват приети с цел да се гарантират бюджетни постъпления в размер на 350 милиарда долара годишно.

Заедно с това е предвидено запазване на данъчните облекчения за значителна част от населението, като най-голяма полза от изменението на данъчната система ще имат основно получателите на доходи най-бедните слоеве, докато 80% от федералния бюджет на САЩ се осигурява от данъците, които плащат 20% от лицата с най-високи доходи

Анализът на антикризисната програма на президента Обама дава основание

¹² Планът Полсън (англ. Paulson plan) или План за спешна икономическа стабилизация (англ. Emergency Economic Stabilization Act of 2008 /EESA/). Планът е изготвен от 74 министър на финансите на САЩ (2006-2009) Хенри Полсън (Henry Paulson), като мярка за преодоляване на последствията от разразилата се през 2008 – 2010 финансова криза в САЩ. До приемането на следващия спасителен „План Обама“ през 2009 г. доларът е загубил над 20% от стойността си към еврото и повече от 40% към златото.

да се смята, че изготвеният бюджет е насочен към стимулиране на потребителското търсене чрез данъчни облекчения, към създаване на нови работни места и подкрепа за големите банки и корпорации, намиращи се пред опасност от фалит.

Първоначалните разходи за увеличаване на потребителското търсене съставят 30% от средствата за борба с кризата (над 330 милиарда долара), но към тях трябва да се добавят и 18% от инвестиционни суми, предназначени за работни заплати (около 140 милиарда долара) т.е. окончателната сума възлиза на 470 милиарда долара или над 42% от всички антикризисни средства.

Използването на 58% от бюджетните средства (около 650 милиарда долара) за инвестиционни цели под формата на банкови заеми и финансова помощ е предназначено за финансиране на оборотния капитал, тъй като основният капитал е недостатъчен заради кризата. С оглед възвръщаемостта се цели обезпечаването на капитал (в това число и основен) в размер на около 3 трилиона долара. Това се прави за да се осигури икономически растеж, компенсиращ на разходите от кризата.

Бюджетът на САЩ за 2009 г. е планиран с безпрецедентен недостиг от 1,75 трилиона долара (12% от БВП). В условия на отлив на чуждестранни капитали, това означава увеличаване на държавния дълг.

На 19 март 2009 г. Федералният резерв обявява програма за разпределение на бюджетни средства в размер на 1,15 трилиона долара, в това число 300 милиарда за изкупуване на дългосрочни ценни книжа от правителството, 750 милиарда евро - за обратно изкупуване на ипотечни ценни книжа ("лоши активи") и 100 милиарда за дълговете на кредитните агенции Freddie Mac и Fannie Mae.

2.3. Влияние на кризата върху страните от ЕС

Финансовата криза обхваща практически всички страни от Европейския съюз, затова се приемат мерки за спасяване на проблемни банки. Антикризисните мерки на английското правителство на Г. Браун¹³ имат за цел да засилят държавния контрол върху банковата система. Програмата Браун е на стойност 510 милиарда долара, от които е предвидено 290 милиарда да бъдат дадени за обратно изкупуване на проблемни активи на британските банки, 220 милиарда – за тяхното рекапитализиране, стимулиране на кредитните инвестиции и за разширяване на потребителското търсене.

Във Великобритания като част от антикризисните мерки държавата увеличава дела си в капитала на Northern Rock Bank, Bredford & Bingley, след това във втората по големина в страната Royal Bank of Scotland (RBS) до 70%, а в Lloyds Bank Group - с 40 до 45%. Въпреки това, споменатите мерки не винаги гарантират стабилизиране. Например, когато Royal Bank of Scotland обявява рекордни загуби в размер на 11,5 милиарда долара и отписва 29 милиарда задължения, курсът на акциите ѝ спада с 67%. Други страни, като Швейцария, Германия, Исландия, последват примера на Великобритания.

В Германия, когато акциите на банката Hipo Real Estate се обезценяват до 89%, правителството и банковият консорциум оказват финансова помощ, възлизаща на 44 милиарда долара. Големите банки - Aageal Bank и Commerzbank губят съответно 21 и 42% от своята пазарна капитализация. През февруари 2009 г. германският канцлер А. Меркел¹⁴ обявява, че в случай на необходимост не трябва да се изк-

¹³ Гордън Браун (James Gordon Brown) британски (шотландски) политик, лейбърист, 74-ти премиер-министр на Великобритания от 27 юни 2007 до 11 май 2010 г.

¹⁴ Ангела Меркел (Angela Dorothea Merkel) - първата жена Федерален канцлер, избрана на поста на 21 ноември 2005. От 10 април 2000 г. е лидер на Християндемократическия съюз (ХДС).

лючва възможността за временна, както тя се изразява, национализация на проблемните банки.

В Италия в затруднено положение се оказаха Unitcredit и други банки, във Франция - Natixis (четвъртата по големина банка в страната), в Ирландия - Allied Irish Bank и Bank Of Ireland.

Във Франция проектът за спешна помощ за банките и бизнеса предвижда осигуряването на 380 милиарда долара. В Холандия, Белгия и Люксембург са заделени 16,1 млрд. дол. за спасяване на най-голямата белгийска банка Fortis, чиито активи (1,5 трилиона долара) надвишават 2,5 пъти БВП на страната. Купуването на холандската ABN AMRO от консорциум в състава на Fortis, британския RBS и испанските Сантандер се оказват загуба в размер на 32 милиарда долара. Белгийското правителство предприема мерки за спасяването и на втората по големина банка в страната - Dexia.

В условията на криза държави-членки от ЕС предприемат общи стъпки, насочени към изработване на съгласувани механизми за изход от кризата, макар при това да е свързано с немалко противоречия. Ако в САЩ моделът на Дж. У. Буш се основава на неолиберални и монетаристки принципи, най-вече под формата на „навиване“ на държавни средства в средите на бизнеса и банките, то в Европа (например по предложението на Н. Саркози¹⁵) се обсъжда трудно осъществимият модел "предприемачески капитализъм" и отказ от модела на "финансовия капитализъм", т.е. ограничения за „всеомогъществото“ на финансовия капитал, и прекъсване на икономическата безконтролност, стояща в основата на кризата.

Министър-председателят на Великобритания Г. Браун иска да се използват финансови средства от държавата с цел повишаване ефективността на държавния контрол чрез увеличаване дела в собствения капитал на получателите на тази помощ.

Министърът на финансите на Германия Щайнбрюк¹⁶ критикува спящата вяра в саморегулиращата функция на „свободния пазар“, чиито модел очевидно доведе до настъпването на криза. При това обръща специално внимание на факта, че плановете за оздравяване на финансовата система и икономиката всъщност ще се реализират за сметка на огромния бюджетен дефицит на САЩ и растежа на държавния дълг. Ако практиката на чуждестранни инвестиции в държавни ценни книжа се продължи, това би означавало финансиране на антикризисните мерки на Вашингтон за сметка на други страни (пр. Китай, Япония, Европа и др.).

В ЕС първоначално предвидените антикризисни бюджетни средства са в размер на 600 милиарда долара, но в условията на изостряща се криза постепенно достигат 1,5 трилиона долара. Появяват се противоречия относно тяхното изразходване, тъй като страните от Източна Европа (прибалтийските държави, Полша, Румъния и др) считат, че е необходимо посочената сума значително да се увеличи - до 300 милиарда долара.

2.4. Влияние на кризата върху Русия

Световната криза засяга и Руската Федерация, чиято ситуация се отличава с редица особености.

В периода преди настъпването на кризата в резултат на безпрецедентния тъст

¹⁵ Никола Саркози (фр. Nicolas Sarkozy), 23-ти френски президент (2007—2012).

¹⁶ Пеер Щайнбрюк (нем. Peer Steinbrück) – немски политик от Социалдемократическата партия на Германия (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD), финансов министър на Германия (2005—2009).

на цените на световния пазар на петрол (146 долара за барел през юли 2008 г.), Русия успява да натрупа значителен резерв - 596 милиарда долара към 1.08.2008 г. Оказва се обаче, че това не е достатъчно надеждна защита от кризата.

Първо, не е бил напълно предвиден глобалният характер на кризата. Безпрецедентният ръст на цените на петрола създава илюзия за трайна благоприятна тенденция и запазване на ценовите нива в обозримо бъдеще.

На следващо място тесните контакти на най-големите руски банки и корпорации с чуждестранни кредитори водят до нарастване на външната задлъжнялост, надхвърляща 540 милиарда долара. Междувременно през 2008-2009 г настъпва срокът за изплащане на дълга (около 140 милиарда долара). В условията на борсово обезценяване на ценните книжа и понижаване на пазарната ликвидността, кредитополучателите се оказват изправени пред опасност от фалит. съотношението между кредитния и реалния капитал в страните от Г-7 е средно 3:1, докато в Русия е 0,6:1.

Увеличава се дисбалансът между производството и продажбите, нарушава се динамиката на търсенето в рамките на страната. В структурата на разпределение на приходите дялът за работни заплати през 2004 г. намалява до 44%, при 72% през 1989 г., докато бизнес печалбите и други приходи нарастват до 42% (при начално 4%).

Структурата на производството в Русия остава назад: процесите на икономическа модернизация са бавни, запазва се суровинната ориентация на икономиката.

В крайна сметка през януари 2009 г. индексът на промишленото производство намалява с 16% в сравнение с нивото от октомври 2008 г., а инвестициите в основен капитал през 2008 г. падат на 15,5%. Средната заплата за периода от октомври 2008 г. до 20 февруари 2009 г., т.е. за 4,5 месеца, се свива с 20%, а безработицата достига 8% от икономически активното население (6 милиона души.).

Антикризисните мерки в Русия се осъществяват на два етапа съответно от 5 и 4,5 трилиона рубли. През февруари 2009 г. тези средства са на стойност 9,5 трилиона рубли (23% БВП). Рационалното използване на толкова значителен размер средства може да даде съвсем осезаен резултат, но както става ясно след първия етап това не се случва. Вероятните причини са в недостатъчно точното отчитане на икономическите закономерности – производство без реализация чрез ефективно пазарно търсене е невъзможно.

В структурата на антикризисните мерки на първо място се обръща внимание на възможностите за спасяване на банковата система, тъй като без нея не може да се осъществява икономическо развитие. Държавната намеса има за цел да се компенсират неизбежните разходи за кризата в резултат от провеждането на слаба политика в духа на неолибералите модели, т.е. на всяка цена да се запазят и стабилизират условията за високодоходен бизнес.

В допълнение към посочените средства трябва да бъдат отнесени и кредитите на Централната банка, отпускани без гаранции, разходите за застраховане на загуби по междубанково кредитиране, както и изборът на най-големите предприятия, на които държавата гарантира отпускането на кредити.

В първия етап вместо за подпомагане на производството, бизнесът използва антикризисните бюджетните кредити за покриване на разходите по погасяване на външния дълг., затова при втория в 70 банки-получатели на държавни помощи се назначават финансови контролори, които следят за целесъобразността при изразходването на отпуснатите средства.

В крайна сметка, отчитайки и продажбите на чуждестранна средства на населението, към 1.08.2008 г. резервите в чужда валута намаляват от 596 до 401 милиарда долара. Част от тези средства се използват за операции на фондовия и валут-

ния пазари или се превеждат за транзакции в чужбина. Нарастването на "лоши дългове" или "лоши активи" в банковата система като резултат от намаляването на курсовете, декапитализацията и растежа на просрочените задължения по кредитите става възможно и чрез несъобразяването с икономическите закономерности, свързани с търсенето и предлагането. В резултат на последвалия спад в търсенето кризата се задълбочава.. Ако се вземе предвид само намаляването с 12% на работните заплати през първите 4,5 месеца от кризата (от октомври 2008 г. до средата на февруари 2009 г.), то потребителското търсене намалява с 10,5% (6,4% от БВП).

През първото тримесечие на 2009 г. съществено се увеличават просрочените задължения на предприятията към банки заради намалено търсене. В резултат на това намалява производство и нараства дялът на невъзвръщаемите кредити - "лошите" кредити в банковите активи.

Според съветника по икономически въпроси на президента на Руската Федерация А. Дворкович¹⁷, заеми трябва да се отпускат не за стари неефективни предприятия, а за създаване на нови ефективни ниши в икономиката. Социалните мерки биват обявени за основен приоритет и през 2009 г. на тях се падат около 24% от антикризисните разходи (включително допълнителни средства, разходи за социални цели в структурата на инвестициите с отчитане на инфлационните фактори). Междувременно размерът на споменатите мерки е увеличен най-малко 1,7 пъти - до 40-42%.

Поради създадите се обстоятелства руският държавен бюджет за 2009 г. е с дефицит от 7,4% от БВП (3 трилиона рубли.), който трябва да финансира 55% от средствата Резервен фонд в размер на 2,7 трилиона рубли. За насърчаване на износа се извършва плавна девалвация на рублата с 40% (от средата на 2008 г. до март 2009 г.).

Разрешаването на проблемите на търсенето е неразделна част от необходимостта от данъчна реформа, като инструмент на социалната политика в борбата за преодоляване на последствията от икономическата криза. Към това се отнасят и средствата, предназначени за извършване на обществени дейности, за създаване на нови работни места и увеличаване на обезщетенията за безработица.

Решаването на икономическите проблеми, създадени от кризата, е пряко свързано с необходимостта от структурна и институционална модернизация на цялата икономика. Необходимо е провеждането на компетентна и ефективна икономическа и социална политика, приемането на строги мерки за противодействие на инфлацията, която допълнително допринася за задълбочаване на кризата. В периоди на криза цените следва да намаляват. В Русия темпът на инфлация достига 9% през 2006 г., 11,7% през 2007 г., 13,5% през 2008 г., а през 2009 г. отново 11%, според оценките на руското Министерство на икономиката и развитието.

3. Възможности за изход от Световната икономическа криза

Световната финансово-икономическа криза изправи международната общност пред нови предизвикателства. Те отразяват необходимостта от хармонизиране и координиране на антикризисните мерки на глобален план, както и разработване на ефективни методи за неутрализиране на източниците за повторна поява на кризата в глобален план.

Във връзка с финансовата криза през 1999 г. се създава нова международна организация - Форумът за финансова стабилност (ФСС, Financial Stability Forum).

¹⁷ Дворкович, Аркадий Владимирович, руски икономист и съветник по икономическите въпроси на президента на Руската Федерация (2008 - 2012 г.).

Негова цел е разработването на ефективни мерки за предпазване на световната икономика от повтарящи се кризи. Дейността на ФСС се съсредоточава върху стабилността най-вече на финансовите пазари и се реализира от три работни групи по проблемните зони на международните финансови пазари: Хедж-Фондове Highly Leveraged Institutions (Highly Leveraged Institutions - HLIs), Офшорни финансови центрове (Offshore Financial Centers - OFCs) и Контрол на движението на краткосрочния капитал.

В рамките на ФСС се изготвят препоръки, чиито недостатък е неомонетаристкият подход към проблемите на кризата и като следствие неразбиране на структурно-функционалните аспекти на взаимодействието на финансовите и икономически механизми.

На срещата на върха на индустриално най-силно развитите страни от Г-20 в Лондон през април 2009 г. е взето решение Форумът за финансова стабилност да бъде трансформиран в Борд за финансова стабилност (Financial Stability Board).

При избухването на сегашната криза причинените от нея проблеми стават предмет на обсъждане в редица международни форуми, на първо място сред които са срещите на високо ниво на държавните и правителствени ръководители на страните от Г-8 (Г-7 с участието на Русия), както и на Г-20.

Въпреки различията в тълкуването на причините за възникване на кризата, последиците от нея и мерките за противодействие, все пак се достига до изработването на общата позиция – осъзната е сериозността на създалата се ситуация и необходимостта от реформа на досегашната международната финансова система, тъй като тя не отговаря на изискванията на глобалната икономика.

На състоялите се срещи се приемат решения по редица въпроси относно борбата с кризата. Създаденият нов международен регулиращ орган – Борд за финансова стабилност (Financial Stability Board), е натоварен със задачата да следи изпълнението на стандартите за регулиране и надзор на финансовия сектор. Взето е решение за реформиране на МВФ и Световната банка, на които страните от Г-20 отпускат 1,1 трилиона долара за подпомагане най-вече на развиващите се страни, засегнати от кризата. До края на 2010 г. на Г-20 за борба с кризата се отпускат 5 трилиона долара. Осъществява се затягане на системата за регулиране на финансовите пазари, борба с "данъчните убежища" и протекционизма, насърчава се развитието на световната търговия и др. При реализирането на тези мерки трябва да се отбележи активната роля на Канцлера на Германия А. Меркел, както и конструктивната и съгласувана с нея позиция на президента на Франция Н. Саркози.

Участниците в срещата на върха преразглеждат квотите в уставния капитал на МВФ, а самият Фонд се задължава по-строго да следи изпълнението на новите макроикономически стандарти.

Държавните и правителствените ръководители отбелязват необходимостта от разработване на обща стратегия, за да се изведе световната икономика по пътя на стабилен, балансиран и устойчив растеж. В тази връзка е подчертана необходимостта от изграждане на сътрудничество и значението на хайлигендамските срещи¹⁸ в процесите на диалог между Г-7 и развиващите се страни.

Третата среща на върха на Г-20 в Питсбърг (24 - 25 септември 2009 г.) е посветена на разработването на стратегия за излизане от кризата и на обсъждане на но-

¹⁸ Хайлигендам, (от нем. Heiligendamm) – немски курорт в провинция Мекленбург-Форпомерн, разположен на Балтийско море. Най-старият известен морски курорт в Европа.

вата роля на международните институции. На срещата на върха се признава водещата роля на страните от G-20. Срещите се превръщат не само в антикризисна платформа, а и в постоянен и основен форум за международно икономическо сътрудничество. Нараства и ролята на Борда за финансова стабилност в регулирането на световната икономика. Лидерите на най-големите икономики в света се договарят да запазят приетите антикризисни мерки, докато възстановяването на глобалната икономика стане трайно. Вземат се решения и за въвеждане на нови правила за регулиране на банковата система до края на 2012 г. (в това число да бъдат строго определени и критериите за бонуси и др.). Срещата на върха призовава министрите на финансите и ръководителите на централните банки на страните-членки да се постигне международно споразумение по въпросите на формирането на високо качество на капитала и облекчаване на ефектите от цикличността.

Изпълнението на решенията, взети на срещите на високо равнище, е свързано с определени трудности, продиктувани от факта, че според прогнозите кризата ще продължи и през следващите години, а очакваният обрат (2010 г.) ще настъпи ако програмата от антикризисни мерки създаде правилния резултат. По време на кризата множество прогнози биват преразгледани, но в последващите години в редица страни вече се наблюдават признаци на забавяне на рецесията. Така по данни на Световната банка през второто тримесечие на 2009 г. в Германия и Франция БВП се повишава с 0,3%, а в Япония - с 0.9%. Това предпоставя постепенно излизане от кризата и за останалите страни.

Анализирайки съвременната криза, трябва да се обърне внимание на характеристиките ѝ и избора на мерките за противодействие. Антикризисните програми трябва да отчитат динамиката в структурно-функционалните параметри на пазарната икономика. Финансовата глобализация причинява значителни промени в действащите икономически правила, включително в реалната икономика и финансовия сектор. Програмите от антикризисни мерки трябва да вземат предвид тези особености по отношение на реалната икономика и растящия обем на капитала, функциониращ извън нея.

Особено внимание трябва да се обърне на проблема с пропорционалното разпределение на средствата, предвидени за справяне с кризи, особено на социалните разходи.

В тази връзка от съществено значение е методологическата основа на антикризисните програми и разпределението на антикризисните средства. Определянето на последните (размер и структура) отразява предишния икономически опит, а изменението на параметрите им е трудно да бъде предвидено, макар това да е задача на създаването на вероятностни модели в икономиката. Ако първоначалните разчети са неточни, антикризисните мерки могат да се окажат напълно неефективни.

Икономическата теория и практика отговарят на тези предизвикателства с разработването на три възможни сценария - оптимистичен, реален и песимистичен. Възможни са и междинни варианти. В тази връзка се обосновава възможността за коригиране на антикризисните програми в процеса на тяхното осъществяване, както и се предвижда акумулиране на средства в перо Резерви.

За ефективното прилагане на антикризисни програми държавата трябва своевременно да реагира с мерки срещу корупцията, отклоняването на средства, криминалните тенденции и онези пазарни участници, които използват създадените от кризата диспропорции със спекулативна цел.

В условията на криза се приемат антикризисни мерки не само на регионално и национално, но и на международно ниво в търсене на координация при справяне-

то с икономическите последиствия. Глобалният характер на кризата обуславя търсенето на нови форми и методи за глобално регулиране.

Кризата е доказателство за краха на неолибералния модел на икономическо развитие. Съвременната икономика е синтез между пазарно и държавно регулиране, социално ориентирани към нови икономически отношения.

На практика антикризисните мерки показват, че е възможно чрез тях да бъде овладян кризисния спад, но тъй като е невъзможно напълно да се преодолее цикличния характер на икономическото развитие, трябва да бъде загърбено прилагането само на неолибералния модел и да се обърне внимание на естественият цикъл в рамките на икономиката, което позволява да се снижават амплитудите на колебания в темповете на растеж. Разминаванията между търсене и предлагане се запазват като основно противоречие в пазарната икономика.

Заклучение

В икономиката кризата се проявява като значителен спад на производството, нарушаване на производствените връзки, несъстоятелност на предприятията, растеж на безработицата. Понижава се както жизненият стандарт на населението, така и реалният брутен национален продукт. Световната икономическа криза се формира благодарение на факта, че причините за нея усърдно биват необявявани, докато последиците вече не могат да бъдат укривани и прерастват в глобален проблем.

Световната криза се превръща в основна тема след като нови и нови държави биват въввлечени в нея.

Новият, посткризисен цикъл в световната икономика се характеризира с ниски темпове на растеж в съчетание със стагнация. Забавеният растеж се дължи основно на обстоятелството, че активните мерки на водещите икономически сили променят хода на икономическите процеси, в това число и прекъсването на естественото протичане на кризата.

Това означава, че не всички възникнали икономически противоречия се разрешават в механизмите на кризата, а се прехвърлят в структурата на националните икономически системи, където оказват потискащ ефект върху динамиката на посткризисното развитие. Икономическите анализатори предупреждават, че по тази причина след приключването на настоящата криза не трябва да се очакват нови върхове на пазара, както например по време на свръхвисоките цени на петрола. Стабилното икономическо ниво предлага възможност за натрупване на достатъчно финансови ресурси, при условие, че завръщане към високи доходи не се предвижда поне до 2015 година, когато се очаква да започне нов цикъл на световна стопанска дейност.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов, И., Световната икономическа криза и България. Академично издателство "Проф. Марин Дронов" София 2010

Борисов, Б. А. Большой экономический словарь, Книжный мир, М., 2010.

Волович, В.Н. Мировой кризис в российском измерении/В.Н. Волович // Проблемы современной экономики. - 2009.

Гъргаров, З. и колектив. Рисковете в икономическата и финансовата дейност. Печат "Химиграф" ООД, София 2015

Кругман, П., Завръщането на икономиката на депресията и кризата от 2008 година, "Изток - Запад", 2009

Сорос, Дж. Финансовият смут в Европа и САЩ, "Сиела" 2012

- Фридман, М., Ана Дж. Шварц, Великата контракция 1929 – 1933, Център за обществено развитие, УИ „Св. Климент Охридски“, 2015
- Яковец, Ю.В Циклы. Кризисы. Прогнозы, Наука, М., 2005
- Bernanke, Ben. Essays on the Great Depression /Ben S. Bernanke // Princeton: Princeton University Press. - 2000.
- Besomi, D., Crises and Cycles in Economic Dictionaries and Encyclopaedias, Routledge, 2013
- Lewis, V., Churchill, N., The five stages of small business growth, Harvard business review, 1983
- Stiglitz, Joseph E., The Stiglitz report: reforming the international monetary and financial systems in the wake of the global crisis. New York, New York, 2010.
- Stiglitz, Joseph, Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy. New York, NY: W.W. Norton & Company, 2010

АСПЕКТИ НА СЪВРЕМЕННАТА СВЕТОВНА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА

Резюме

Настоящата работа разглежда появата, характеристиките, параметрите и влиянието на икономическите кризи в различни сектори от икономиката. Актуалността се дължи на факта, че, че цикличността в развитието в икономиката означава след всеки период на висока икономическа активност да бъде последвано от спад до ниво под допустимите, което наричаме „циклични кризи“. Периодична повторяемост на подобни кризи води до икономически сътресения, които обаче водят след себе си безработица, бедност и социални диспропорции. Феноменът на цикличност на световните икономически кризи винаги е привличал вниманието и остава една от централните теми в теорията на редица научни дисциплини.

JEL: E 32, F 44, F 63

Ключови думи: икономически кризи, възникване, особености на съвременната криза, финансова глобализация, възможни решения

ASPECTS OF CONTEMPORARY WORLD ECONOMIC CRISIS

Abstract

This work examines the appearance, characteristics, parameters and the impact of economic crises in different sectors of the economy. The actuality is due to the fact that cyclical developments in the economy means that after any high activity economic period will followed by a decline to below the permissible level, which is "cyclical crises". The periodic recurrence of such crises leads to economic shocks that lead to unemployment, poverty and social disproportions. The phenomenon of cyclical world economic crisis has always attracted attention and remains one of the central issues in the theory of a number of scientific disciplines.

JEL: E 32, F 44, F 63

Key words: economic crises, prerequisites, features of the present crisis, financial globalization, possible solutions